

A NYELVTUDÁS SZOCIÁLIS HÁTTERE

SOKAN TANULNAK IDEGEN NYELVET, de kevesen tudnak. A nyelvtudás persze a tanulás módjától és körülményeitől is függ: milyen életkorban kezdik; csak iskolában vagy azon kívül is tanulnak-e; milyen az iskola; az iskolán kívüli nyelvtanulás milyen formáját választják; gondolnak-e arra vagy módjukban áll, hogy nyelvi környezetben tegyék föl a koronát az addigi tanulásra – és még sorolhatnánk. A felsorolt tényezők mindegyikét erőteljesen befolyásolja a nyelvet tanulók társadalmi háttere.

Az alábbiakban két vizsgálat adatai alapján próbálom meg felvázolni, milyen jellegzetességeket találunk, ha a nyelvtudást/nyelvtanulást a családok szociális és kulturális helyzete alapján vizsgáljuk. Az egyik országos reprezentatív vizsgálatban (a továbbiakban *MTA-vizsgálat*ként hivatkozom rá) a középfokú iskolát 1997 őszén kezdő 4356 diák szülei töltötték ki egy kérdőívet az iskolaválasztás motívumairól és a család kulturális hátteréről.¹ A másik vizsgálatban (a továbbiak *ELTE-vizsgálat*ként hivatkozom rá) az összes 1998-ban érettségizett (61 188 fő) töltött ki egy kérdőívet további terveiről és családja kulturális hátteréről.² Bár egyik kutatás sem a nyelvtudásra illetőleg a nyelvtanulásra irányult, mégis tartalmaz olyan információkat, amelyeket érdemes ebből a szempontból elemezni és feldolgozni.

Nyelvtudás a középgenerációban (a szülők)

Az 1997-ben középfokú iskolát választó gyerekek apja és anyja közül egyaránt 23% beszélt egy vagy több idegen nyelvet, többségük persze csak egyet. Természetesen semmi meglepő nincs abban, hogy az idegennyelv-tudása az iskolai végzettséggel párhuzamosan nő.

Legfeljebb az 1. táblázatban látható szabályosság és a különbségek mértéke kelthet némi meglepetést, illetőleg a főiskolai és az egyetemi végzettség közötti nagy eltérés. Az 1997-ben középfokú iskolát választó gyerekek szülei ahhoz a 35 és 50 év közötti középgenerációhoz tartoznak, amely minden iskolafokot a szocializmus korszakában járt ki, ezért nyelvtudása közvetve e korszak közoktatásának és felsőoktatásának

1 A kutatást az MTA Szociológiai Kutatóintézete végezte OKTK támogatással. Eredményeiről könyv jelent meg: Andor Mihály és Liskó Ilona: *Iskolaválasztás és mobilitás*. Budapest, Iskolakultúra, 2000.

2 A kutatást az ELTE Szociológiai Intézete végezte a Soros Alapítvány támogatásával.

tükörképe. Nem is az alacsony iskolai végzettségűek 90% körüli „nyelvet nem tudása” érdekes, mert azt soha senki egy pillanatig sem gondolta komolyan, hogy az általános iskolai orosz nyelvoktatás keretében bárki megtanulhat oroszul. (Bár nem lett volna rossz, ha már idő és energia ment el rá.) Az azonban, hogy az érettségizettek több mint háromnegyed része egyetlen nyelvet sem beszél, már sokatmondó, hiszen nem csak az oroszot tanulták négy évvel tovább, hanem második idegen nyelvet is elkezdtek. (Ami a főiskolai és egyetemi végzettség közti különbséget illeti, ennek részletes kifejtését lásd *Andor & Liskó 2000.*)

1. TÁBLA

A szülők idegennyelv-tudása iskolai végzettség szerint, százalékban

Beszél-e idegen nyelvet	A legmagasabb iskolai végzettség											
	8 osztály vagy kevesebb		szakmunkás		érettség		főiskola		egyetem		Átlag	
	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa
Nem	93	97	89	88	78	76	56	60	27	31	77	77
Egyet	7	3	10	11	18	19	33	32	44	37	18	17
Kettőt			1	1	3	3	8	6	20	21	4	4
Többet					1	2	3	2	9	11	1	2
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N	796	425	1131	1949	1521	1071	539	389	316	441	4303	4275

Forrás: MTA-vizsgálat

Az tehát nyilvánvaló, hogy Magyarországon leginkább az iskolai végzettség determinálja az idegennyelv-tudást. Érdekes azonban megnézni, hogy milyen tényezők vannak még e tudás vagy nem tudás hátterében. Ha csak a leginkább nyelvet tudó főiskolát és egyetemet végzett szülőket nézzük, akkor azt látjuk, hogy mind az apák, mind az anyák nyelvtudása szignifikánsan különbözik (χ^2 -próba) a lakóhely szerint. A megyeszékhelyen és egyéb városban lakók nagyjából végzettségi kategóriájuk átlagát mutatják, azonban a települési skála két végpontján komoly eltéréseket láthatunk. A legalább egy idegen nyelvet beszélő diplomás szülők szélső kategóriái az alábbiak szerint térnek el az átlagtól:

Legalább egy idegen nyelvet beszélő:	Eltérés a végzettségi kategória átlagától
főiskolát végzett községben lakó anya	-6
főiskolát végzett fővárosban lakó anya	+16
egyetemet végzett községben lakó anya	+3
egyetemet végzett fővárosban lakó anya	+6
főiskolát végzett községben lakó apa	-9
főiskolát végzett fővárosban lakó apa	+13
egyetemet végzett községben lakó apa	-15
egyetemet végzett fővárosban lakó apa	+11

Forrás: MTA-vizsgálat

Egyetlen kivétel az egyetemem végzett nők esete, akiknél a községben lakók nyelvtudása is meghaladja az átlagot (bár kevésbé, mint a fővárosban lakóké), erre azonban ebben a kutatásban nem lelni magyarázatot. A többi kategóriában a községben lakó diplomások nyelvtudása jelentősen alatta marad a fővárosban lakókénak. Első gondolatunk az lehet, hogy a falu és város közti általános kulturális színvonalbeli különbségnek vagyunk tanúi, amely – sok más mellett – olyan tényezőkben is megjelenik, amelyek hatással lehetnek a nyelvtudásra: az iskolák színvonala közti különbségben, a nyelvtanfolyamok és a nyelvtanárok számában és választékában stb. Ezt a feltevést azonban a vizsgálat adataiból nem lehet megerősíteni (nem is erre irányult), hiszen ehhez tudni kellene, hogy a felmérés idején községben lakó diplomás hol töltötte gyermekkorát és iskolás éveit. Épp úgy lehet diplomát szerzett „falusi gyerek”, mint a diploma megszerzése után falura költözött városi (bár általában tudható, hogy jellemzőbb, és nagyobb arányban fordul elő a faluból városba költözés, mint a fordítottja, és hogy a falusi diplomások között több a falusi származású, mint a városból jött).

De még ha lenne is adat arról, hol töltötték a szülők iskolás korukat, ez sem lenne elég annak bizonyítására, hogy a lakóhely befolyásolja döntő mértékben a nyelvtudást. Elképzelhető ugyanis, hogy a lakóhely csak közvetíti egy másik tényező, a nagyszülők kulturális színvonalának hatását. A közvetítés pedig azáltal valósul meg, hogy minél feljebb megyünk a települési létrán, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a szülők szülei is diplomások voltak – már csak azért is, mert minél nagyobb egy település, annál nagyobb a diplomások aránya a népességen belül.

A 2. táblázat az apai ág bemutatásával igazolja ezt a feltevést. (Az anyai ágra vonatkozó táblázat közlése fölösleges, mert ugyanazt a képet mutatja egy-két százalékpont eltéréssel; a nők nyelvtudása egy – statisztikailag nem szignifikáns – árnyalattal jobb.)

Érdeemes összehasonlítani a 2. táblázat néhány sorát. Az egyetemem végzett legalább második generációs értelmiségi apák 41%-a két vagy több idegen nyelvet beszél. Ha az egyetemi diplomás apjának érettségi volt a legmagasabb iskolai végzettsége, akkor már csak 33%, ha apja szakmunkás végzettségű volt, akkor 27%, ha csak nyolc osztályt végzett, akkor 24%, és ha még annyit se, akkor csak 23% beszél két vagy több idegen nyelvet.

Természetesen nem csak a kulturális előnyök halmozódnak föl a generációk során, hanem a hátrányok is. Az iskolázatlan nagyapák fiainak iskolai végzettsége is alacsonyabb: mindössze 8%-uk szerzett valamilyen diplomát (az átlag 19%) és 19%-uk érettségit (az átlag 25%); zömük szakmunkás lett, 18%-uk pedig legfeljebb nyolc osztályt járt ki (az átlag 10%). Az iskolázatlan nagyapák iskolázatlan fiainak 96%-a egyáltalán nem beszél idegen nyelvet (szemben a 77%-os átlaggal); ha a nagymama is iskolázatlan volt, akkor ez az arány 97%, és ha a fiú iskolázatlan nőt vett feleségül, akkor 99%. Az ilyen családból származó gyerekeknek aztán igen kicsi az esélye arra, hogy majd beszél nyelveket.

2. TÁBLA

Az apa nyelvtudása saját és apja iskolai végzettsége szerint, százalékban

A nagyapa iskolai végzettsége	Az apa iskolai végzettsége	Beszél-e idegen nyelvet			Összesen
		többet	egyet	nem	
Legfeljebb hat elemi	legfeljebb 8 általános	0	4	96	100
	szakmunkás	1	9	90	100
	érettségi	5	17	78	100
	főiskola	0	29	71	100
	egyetem	23	33	44	100
	<i>átlag</i>	3	11	86	100
Nyolc általános	legfeljebb 8 általános	1	2	97	100
	szakmunkás	0	11	89	100
	érettségi	4	17	79	100
	főiskola	10	41	49	100
	egyetem	24	34	42	100
	<i>átlag</i>	3	14	83	100
Szakmunkás	legfeljebb 8 általános	2	2	96	100
	szakmunkás	1	11	88	100
	érettségi	5	20	75	100
	főiskola	10	30	60	100
	egyetem	27	41	32	100
	<i>átlag</i>	5	17	78	100
Érettségi	legfeljebb 8 általános	0	9	91	100
	szakmunkás	1	15	84	100
	érettségi	6	25	69	100
	főiskola	5	30	65	100
	egyetem	33	38	29	100
	<i>átlag</i>	10	26	64	100
Főiskola, egyetem	legfeljebb 8 általános	0	0	0	0
	szakmunkás	4	23	73	100
	érettségi	6	20	74	100
	főiskola	8	35	57	100
	egyetem	41	35	24	100
	<i>átlag</i>	21	29	50	100

Forrás: MTA-vizsgálat

A középfokú iskolába készülő gyerekek

Mielőtt a gyerek bekerül élete első középfokú iskolájába, már sok minden történik vagy nem történik vele, közte olyasmi is, ami hatással van későbbi nyelvtudására. Járathatják például különóra az iskolában vagy az iskolán kívül. Az iskolában szervezett tanfolyamokról, tanrenden kívül szervezett lehetőségekről – hogy okkal vagy

ok nélkül, ez nem ennek a tanulmánynak a tárgya – általában rosszabb véleménnyel vannak az emberek, mint az iskolán kívüli foglalkozásokról. Ezért aztán az iskolában szervezett külön nyelvórára járásban nincs is akkora különbség az apák iskolai végzettsége szerint, mint az iskolán kívüliekben:

Az apa legmagasabb iskolai végzettsége	Külön nyelvórára jár	
	az iskolában	az iskolán kívül
Egyetem	17%	44%
Főiskola	18%	38%
Érettségi	17%	27%
Szakmunkásképző	14%	14%
8 osztály vagy kevesebb	10%	10%

Forrás: MTA-vizsgálat

Már ebből is látszik, hogy az iskolán kívüli nyelvtanulás hatékonyságát az iskolázottabb szülők sokkal többre értékelik, mint az iskolában szerveztet, pedig még iskolára is nagyobb arányban járatják gyermekeiket. Ez különösen akkor tűnik ki plasztikusan, ha a teljes mintához viszonyítjuk, mert így az is kiderül, hogy mi van a százalékok mögött:

Az apa legmagasabb iskolai végzettsége	A gyerekek reprezentációja az idegen nyelvi különórán	
	az iskolában	az iskolán kívül
Egyetem	1,1	2,4
Főiskola	1,2	2,1
Érettségi	1,2	1,2
Szakmunkásképző	0,9	0,5
8 osztály vagy kevesebb	0,6	0,3

Forrás: MTA-vizsgálat

A fenti adatsor azt jelenti, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű apák gyerekei még az iskolai külön nyelvórára sem járnak létszámuknak megfelelő arányban (akkor lenne a mutató 1,0), míg az iskolázottabb szülők gyerekei még az iskolain is túlreprezentáltak. Az iskolán kívüli nyelvtanulásban aztán a különbség drámaivá válik: az egyetemi végzettségű apák gyerekei 2,4-szeresen túlreprezentáltak a teljes népességen belüli arányukhoz képest, míg az iskolázatlan apák gyermekei 0,3-szorosan alulreprezentáltak. Annak valószínűsége, hogy egy egyetemi végzettségű apa gyermeke általános iskolás korában iskolán kívül nyelvet tanul, nyolcszor nagyobb, mint egy 8 osztályt vagy kevesebbet végzett apáé. Meg kell jegyezni, hogy a nyelvi különóráknál már a családok anyagi teherbíró képessége is szerepet játszik, az iskolainál kevésbé, az iskolán kívülinél jobban.

Az ELTE-vizsgálatban szerepelt az a kérdés, hogy hány évet járt a tanuló külön nyelvórára. Ha külön választjuk azokat, akik legalább öt évet jártak, akkor megkapjuk az általános iskolás korokban már biztosan járókat. Az egyetemi végzettségű apák gyermekei ebben a csoportban 2,5-szeresen túlreprezentáltak, a főiskolát végzettké

1,6-szorosan, és innen lefelé már alulreprezentáltak az egyes csoportok: érettségizetteké 0,9; szakmunkás végzettségűeké 0,5; nyolc osztályt végzetteké 0,1. Ez azt jelenti, hogy például egy egyetemi végzettségű apa érettségi előtt álló gyermeke huszonötször nagyobb valószínűséggel tanul nyelvet külön órán legalább öt éve, mint egy nyolc általánost végzett apáé. De a kép még tovább differenciálódik, mert ha csak az értelmiségi gyerekeket nézzük meg ebben a csoportban (azaz a legalább öt éve különóra járók között), akkor további különbségeket láthatunk a diploma típusa, illetőleg aszerint, hogy az apa hányadik generációs értelmiségi:

Az apa	A gyerek hány éve jár külön nyelvróra (átlag)
Első generációs értelmiségi főiskolai diplomával	6,18
Második generációs értelmiségi főiskolai diplomával	6,92
Első generációs értelmiségi egyetemi diplomával	7,00
Második generációs értelmiségi egyetemi diplomával	7,32

Forrás: ELTE-vizsgálat

De nem a külön nyelvróra az egyetlen lehetőség. Létezik még a tagozatos osztály, ami ráadásul határfokában felülmúlja az iskolán kívüli különórát is, és – mivel az ingyenes közoktatás keretei között működik – összehasonlíthatatlanul olcsóbb is. Mint-hogy a tagozatos osztály elvileg ingyen van, és a gyerekeket képességeik szerint válogatják, azt várnánk, hogy itt nem találkozunk a különóránál tapasztalt szociális differenciálódással. De nem így van:

Az apa legmagasabb iskolai végzettsége	A nyelvi tagozatos osztályokba járt gyerekek megoszlása	A gyerekek reprezentációja a nyelvi tagozatos osztályokban
Egyetem	25%	2,4
Főiskola	17%	1,9
Érettség	29%	1,2
Szakmunkásképző	27%	0,6
8 osztály vagy kevesebb	2%	0,2
Összesen	100%	

Forrás: MTA-vizsgálat

Ha csak az első oszlopot nézzük, akkor azt látjuk, hogy a nyelvi tagozatos osztályba járó gyerekek több mint fele (58%) olyan családból származik, ahol az apának legfeljebb érettségije van. Csakhogy az ilyen gyerekek aránya a teljes mintában 81%. Valójában a tagozatos osztályokba is inkább a diplomás apák gyerekei jártak, hiszen alaposan túlreprezentáltak, míg a szakmunkás és iskolázatlan apák gyerekei alulreprezentáltak; utóbbiak ötödannyian jártak nyelvi tagozatos osztályba, mint amilyen arányban a korosztályban vannak. Mivel az nem valószínű, hogy az intellektuális képességek a társadalmi helyzet szerint oszlanak el, csak azt lehet feltételezni, hogy az iskolázottabb szülők jobb érdekérvényesítési képességgel rendelkeznek, és ezért tudják szám-arányuknál nagyobb arányban megszerezni ezt az olcsó és hatékony lehetőséget.

A nyelvi tagozatos általános iskolai osztályok esetében kézzelfoghatóan és közvetlenül hat a lakóhely, amennyiben minél nagyobb egy település, annál valószínűbb, hogy egyáltalán van ilyen osztály. Mindegy, hogy mi a szülők iskolai végzettsége, ha községben laknak, akkor kisebb az esély arra, hogy gyerekekük nyelvi tagozatos általános iskolai osztályba járjon. Ez két adatsor pusztán egymás mellé állításából is látszik:

Lakóhely	A minta megoszlása	Nyelvi tagozatos osztályba járók megoszlása
Budapest	16	34
Megyeszékhely	17	23
Egyéb város	31	27
Község	36	16
Összesen	100	100

Forrás: MTA-vizsgálat

A középiskolában

Ilyen előzményekkel és ilyen batyúval érkezik a gyerek ahhoz a ponthoz, ahol középfokú iskolát választ. Erről itt nem írnék részletesen, mert egy egész könyv született ebben a témában (*Andor & Liskó 2000*), csak röviden összefoglalom a lényegét. Minél magasabb kulturális szinten állnak a családok, annál nagyobb arányban választanak gyermeküknek érettségit adó középiskolát. 1997-ben a nyolc általánosnál kevesebbet végzett apák gyermekeinek mindössze 25%-a ment érettségit adó középiskolába, és ezek zöme is szakközépiskolába (23%); a többiek (75%) szakmunkásképzőbe vagy szakiskolába. Ezzel szemben az egyetemet végzett apák gyerekeinek 97%-a ment érettségit adó középiskolába, zömmel gimnáziumba (82%). E két szélső csoport között az átmenet fokozatos. Namármost az iskolai nyelvoktatás hatásfokát igen sok tényező befolyásolja (a nyelvtanárok fluktuációja, nyelvtudásuk minősége, pedagógiai tehetségük, az iskola felszereltsége, külkapcsolatai stb.), azért az óraszámok, a tanterv és a különböző iskolatípusok presztízs-hierarchiában elfoglalt helye ismeretében meg lehet kockáztatni azt a kijelentést, hogy aki szakiskolába vagy szakmunkásképzőbe megy, az aligha fog ott megtanulni egy idegen nyelvet; aki szakközépiskolába megy, annak már van némi esélye; és legnagyobb esélye annak van, aki gimnáziumban folytatja tanulmányait.

Ennél a pontnál kiesnek látókörünkől a szakiskolákban és szakmunkásképzőkben tanulók, mert a továbbiakban az ELTE-vizsgálat adataira kell támaszkodnunk, és ez a vizsgálat az érettségizőkre irányult. Ez persze a nyelvtanulás szempontjából nem jelent nagy torzítást, mert ugyan van már egy-két szakmunkásképző, ahol próbálkoznak a kétnyelvű (főleg német) oktatással, de ez nem módosítja a statisztikai összképet.

A 3. táblázatból látható, hogy az iskolázottabb családból jövő gyerekek inkább gimnáziumban érettségiznek, az alacsonyabb iskolázottságú családból jövők, inkább szakközépiskolában, tehát eleve kisebb esélyük van arra, hogy működésképes nyelvtudásra tegyenek szert.

3. TÁBLA

Az 1998-ban érettségizettek megoszlása a középiskola-típusok között az apa iskolai végzettsége szerint, százalékban

A középiskola típusa	Az apa legmagasabb iskolai végzettsége						Átlag
	8 osztálynál kevesebb	8 osztály	Szaktanulmányképző	Érettségi	Főiskola	Egyetem	
Gimnázium	-	23	25	40	57	75	40
Szakközépiskola	-	77	75	60	43	25	60
Összesen	-	100	100	100	100	100	100

Forrás: ELTE-vizsgálat

Legalább egy idegen nyelvet minden középiskolába kell tanulni, ezért magában a tényben nincs is különbség se iskolatípus, se a család kulturális szintje szerint. A választott első nyelv tekintetében azonban érdekes eltéréseket tapasztalhatunk az apa iskola végzettsége szerint. Abban még egyezik a két iskolatípus, hogy a két nagy nyelv (angol és német) teszi ki az összes tanult nyelv 90%-át (gimnáziumban), illetőleg 93%-át (szakközépiskola). Abban azonban már nem, hogy ameddig a gimnáziumban a 90% úgy oszlik meg, hogy 56% tanul angolt, és 34% németet, addig a szakközépiskolában 46% tanul angolt, és 47% németet. És eltérés van abban is, hogy gimnáziumban statisztikailag szignifikáns különbséget találunk az apa iskolai végzettsége szerint e két nyelv választásában, a szakközépiskolában viszont nem.

4. TÁBLA

Az első nyelv megoszlása iskolatípus és az apa iskolai végzettsége szerint, százalékban

A középiskola típusa	Az első nyelv	Az apa legmagasabb iskolai végzettsége						Átlag
		8 osztálynál kevesebb	8 osztály	Szaktanulmányképző	Érettségi	Főiskola	Egyetem	
Gimnázium	angol	-	55	48	55	58	65	56
	német	-	35	41	35	31	26	34
Szakközépiskola	angol	-	44	45	47	53	50	46
	német	-	45	49	46	43	45	47

Forrás: ELTE-vizsgálat

A 4. táblázatból kiolvasható jelenséget röviden így írhatnánk le: minél magasabb a család kulturális szintje, vagyis a gyerek inkább gimnáziumba jár, és apja inkább magasabb iskolai végzettségű, annál nagyobb valószínűséggel választja első nyelvként az angolt. A jelenség biztos magyarázatához további vizsgálódásokra volna szükség, e nélkül csak egy hipotézis fogalmazható meg. A mai magyar valóságban az angol az akadémiai jellegű, illetőleg a csúcsgazdaságokra (informatika, banki szféra, kommunikáció) irányuló, a világpiacon összefüggésekben mozgó, multinacionális vállalkozásokban befutható karrier nyelve, a német viszont a német dominanciájú közép-európai valóságban létező, közép- és kivállalkozásokban, sőt akár egyénileg is bonyolítható mindennapi tranzakciók (kereskedelem, vendéglátás, bémunka, beszállítás,

fekete vagy fehér vendégmunka stb.) nyelve. A nyelv választása egyben azt is tükrözi, hogy ki mekkora darabját látja be a világnak, ez utóbbi pedig nagy mértékben függ a kulturális színvonalától.

Első idegen nyelvet tehát mindenki tanul a középiskolában, de nem egyformán eredményesen. Ha feltételezzük, hogy az osztályzatok tükrözik a tudást, akkor érdemes megnézni, hogy a III. évfolyam végén ki milyen érdemjegyet kapott:

	Átlag
<i>A teljes minta</i>	3.7806
Az apa 8 osztályt végzett	3.5188
Az apa szakmunkásképzőt végzett	3.5570
Az apa érettségizett	3.8104
Az apa főiskolát végzett	4.0188
Az apa egyetemet végzett	4.2429

Forrás: ELTE-vizsgálat

A Scheffe-próba szerint a fenti adatsorban látható különbségek – a 8 osztályt végzett és a szakmunkás apák gyerekeinek egymáshoz való viszonyát kivéve – minden relációban szignifikánsak. Elmondható tehát, hogy amennyiben az alacsonyabb kulturális szintű családok gyermekei be is jutnak érettségit adó középiskolába, és a tanrend keretében kötelező módon tanulnak is idegen nyelvet, kisebb az esélyük arra, hogy működésképes nyelvtudásra tegyenek szert.

A gimnáziumban érettségizettek 90%-a, a szakközépiskolában érettségizettek 12%-a állította azt, hogy tanult az iskolában második idegen nyelvet.

Iskolatípus	A második idegen nyelvet tanulók apjának legmagasabb iskolai végzettsége				
	8 osztály	szakmunkásképző	érettségi	főiskola	egyetem
Gimnázium	85%	84%	90%	92%	92%
Szakközépiskola	9%	9%	15%	16%	16%

Forrás: ELTE-vizsgálat

Ezen belül diplomás apák gyermekei mindkét iskolatípusban az átlagnál többen (92% és 16%), míg a szakmunkás és szakképzetlen apák gyermekei mindkét iskolatípusban az átlagnál kevesebben (84–85% és 9%). Ráadásul – bár az eddigiek után nem meglepő – a második idegen nyelvre is jobb érdemjegyet kaptak III. osztályban a diplomás szülők gyerekei, mint a többiek. (A Scheffe-próba szerint csak a két diplomás kategória és a többi közötti különbség szignifikáns.)

	Átlag
<i>A teljes minta</i>	3.9057
Az apa 8 osztályt végzett	3.8116
Az apa szakmunkásképzőt végzett	3.7305
Az apa érettségizett	3.8752
Az apa főiskolát végzett	3.9591
Az apa egyetemet végzett	4.1355

Forrás: ELTE-vizsgálat

A középiskola után

Mint hogy az új szabályok értelmében bármilyen diploma megszerzésének feltétele a középfokú nyelvvizsga, kijelenthetjük, hogy aki továbbtanul, az legalább egy idegen nyelvet nagy valószínűséggel fog tudni – ha befejezi felsőfokú tanulmányait, és megszerzi a diplomát. Ehhez persze az kell, hogy egyáltalán jelentkezzen továbbtanulásra, másrészt, hogy föl is vegyék.

Az 1998-ban érettségizettek 54%-a jelentkezett valamilyen felsőfokú iskolára, ám a családi háttér szerinti megoszlás – az 5. táblázat tanúsága szerint – szignifikánsan különbözik. Az egyetemi végzettségű szülők gyerekeinek 86%-a jelentkezett főiskolára vagy egyetemre, és az újbóli megkeresés idején már 53% (a jelentkezettek 61%-a) tudta is, hogy felvételije sikerült.

5. TÁBLA

Továbbtanulás az apa iskolai végzettsége szerint, százalékban

Érettségi után	Az apa legmagasabb iskolai végzettsége				
	Egyetem	Főiskola	Érettségi	Szaktanácsképző	8 osztály
nem jelentkezett felsőfokúra	14	28	44	62	65
jeleztkezett felsőfokúra	86	72	56	38	35
ezen belül: fölveették	53	39	28	17	12
nem vették föl	21	21	18	13	13
még nem tudni	12	12	10	8	10
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: ELTE-vizsgálat

A 8 osztályt végzett apák gyerekeinek ezzel szemben csak 35%-a jelentkezett továbbtanulásra, és az újbóli megkeresés idején még csak 12% (a jelentkezettek 36%-a) tudta, hogy fölveették.³

Az eddigieket tehát abban foglalhatjuk össze, hogy minél magasabb kulturális színvonalú családba született egy gyerek, annál nagyobb az esélye annak, hogy az általános iskolát nyelvtagozatos osztályban végzi el, hogy mári ebben az életkorban külön nyelvróra jár, hogy a feltehetően jobb nyelvtudást adó gimnáziumban folytatja tanulmányait, és továbbmegy a felsőoktatásba, ahol a diploma feltétele egy nyelvvizsga.

Nem mindenki jelentkezik azonban rögtön érettségi után főiskolára vagy egyetemre, ezért érdemes megnézni azt is, hogy nekik mik a terveik.

Nemcsak azt érdemes a 6. táblázat alapján megjegyezni, hogy az egyetemi végzettségű apák gyermekei tervezik legnagyobb arányban a nyelvtanulást (és a 8 osztályt végzettké a legkisebb arányban), hanem azt is, hogy a munkába állást, a szakmatanulást és a középiskolában maradvá egy posztgraduális képzést a többiekhez képest ők

³ Nem valószínű, hogy az iskolázatlan szülők gyerekeit más szisztéma szerint értesítik a felvételi eredményéről, mint az értelmiségi gyerekeket. A vizsgálatban azonban nem volt olyan kérdés, amiből fényt lehetne deríteni e furcsa tájékozatlanság okára. Részben arról lehet szó, hogy az iskolázatlanabb szülők gyerekei nem valloították be kudarcukat, részben arról, hogy az első jelentkezés kudarca után pótfelveteliztek, és annak eredményére értve a kérdést válaszoltak.

terveznek legkevésbé. A munkába állásban, a szakmatanulásban és a posztszekunder képzésben van valami véglegesség, lemondás a felsőfokú tanulmányokról. A nyelvtanulás ezzel szemben nem csak nyitva hagyja a felsőfokú tanulmányok felé vezető utat, hanem növeli is a bekerülés esélyét, miközben önmagában is jól konvertálható tudás.

6. TÁBLA

Továbbtanulásra nem jelentkezők tervei az érettségi után

Mit tervez érettségi után	Az apa iskolai végzettsége					Átlag
	8 osztály	Szaktanuló	Érettségi	Főiskola	Egyetem	
Nem tudja	8	6	7	3	9	6
Otthon marad	2	1	1	2	4	1
Munkába áll	24	20	19	16	12	20
Szaktanul	24	22	24	24	19	23
Nyelvet tanul	7	8	11	11	31	10
Alkalmi munkát vállal	2	1	1	0	2	1
Vállalkozásba kezd	5	3	4	3	3	3
Saját iskolában 5. évf.-ra megy	28	39	33	41	20	36
Összesen	100	100	100	100	100	100

Forrás: ELTE-vizsgálat

És valóban, míg a nyelvtanulást választóknak csak 9% állítja, hogy később sem fog főiskolára vagy egyetemre jelentkezni, addig a munkába állók 32%-a, a szaktanulók 23%-a, a posztszekunder képzésre gondolók 14%-a.

Az anyagi helyzet

Az eddigiekből úgy tűnik, hogy a nyelvtanulást, nyelvtudást kizárólag kulturális tényezők befolyásolják. Felvetődik azonban, hogy anyagi természetű okok is szerepet játszhatnak, hiszen például a különórák sokba kerülnek. Ez esetben a szülők iskolai végzettsége szerint mutatkozó különbség voltaképpen csak annak lecsapódása, hogy a magasabb végzettségűek általában jobb anyagi körülmények között élnek. Az erre vonatkozó kérdésekre adott válaszok mindegyikében statisztikailag szignifikáns eltéréseket találunk, amelyek alapján elmondható, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők családjában:

- az utolsó 6 hónapban gyakrabban fordult elő, hogy nem volt elég pénz fűtésre, rezsire, a szükséges ruhaneműre és enniivalóra;
- kevesebb a magnetofon, a színes tévé, a videó, a fényképezőgép és a számítógép.

Mielőtt azonban kijelentjük, hogy mégis inkább az anyagi okok determinálják a nyelvtanulást, érdemes elkülöníteni két foglalkozási csoportot (az értelmiségit és a vállalkozót), és így megnézni az adatokat. Bár az apák iskolai végzettségében igen nagy az eltérés (a vállalkozók 42%-a érettségizett, 30% szaktanuló végzettségű, 4%-ának nyolc általánosa van), az anyagi helyzetre következtetést engedő kérdésekre az alábbi információk jöttek be:

- a két csoport között nincs szignifikáns különbség abban, hogy volt-e pénz fűtésre;
- a két csoport között nincs szignifikáns különbség abban, hogy volt-e pénz rezsire;
- a két csoport között nincs szignifikáns különbség abban, hogy volt-e pénz ennivalóra;
- *a két csoport között szignifikáns különbség van abban, hogy volt-e pénz a szükséges ruhaneműre: az értelmiségieknél gyakrabban fordult elő, hogy hiányzott erre a pénz;*
- a két csoport között nincs szignifikáns különbség lakáshelyzetük megítélésében;
- a két csoport között nincs szignifikáns különbség abban, hogy van-e a családnak magnetofonja;
- a két csoport között nincs szignifikáns különbség abban, hogy van-e a családnak színes tévéje;
- a két csoport között nincs szignifikáns különbség abban, hogy van-e a családnak fényképezőgépe;
- *a két csoport között szignifikáns különbség van abban, hogy van-e a családban videó: a vállalkozóknak van több;*
- *a két csoport között szignifikáns különbség van abban, hogy van-e a családban számítógép: az értelmiségieknek van több;*
- *a két csoport között szignifikáns különbség van abban, hogy hány könyv van a családban: az értelmiségi családokban átlagosan 1255, a vállalkozói családokban 809.*
- *a két csoport között szignifikáns különbség van abban, hogy hány könyve van a gyerekeknek: az értelmiségi családokban átlagosan 205, a vállalkozói családokban 154.*

Az adatok alapján elmondható, hogy lényeges anyagi különbség nincs a két csoport között, és az a kevés is, amit találni (ruházkodás), inkább a vállalkozók javára billenti a mérleg nyelvét. (A többi különbség – videó, számítógép, könyv – inkább értékválasztást tükröz, mint az anyagi helyzetet.) És ennek ellenére:

- az értelmiségi gyerekek szignifikánsan nagyobb arányban és hosszabb ideje jártak nyelvi különóraira;
- az értelmiségi gyerekek szignifikánsan nagyobb arányban választották a gimnáziumot a szakközépiskola helyett;
- az értelmiségi gyerekek szignifikánsan nagyobb arányban jelentkeztek főiskolára vagy egyetemre.

Abban, hogy egy család eljuttatja-e gyermekét egy vagy több idegen nyelv eszköz szintű tudásáig, sok – nehezen megfogható – elem hatása összegződik: a nyelvtudás fontosságának pontos, mély és személyes tapasztalatokkal megerősített felismerése; a nyelvtudás minél több konkrét felhasználási módjáról birtokolt ismeret; a megszerzéséhez szükséges és alkalmas eszközök megtalálása; esetenként a család lemondása bizonyos javakról és élvezetekről, azaz az életszervezés sajátos prioritásrendje stb. Ezek viszont sokkal inkább kulturális jellegű tényezők, mint anyagiak.

ANDOR MIHÁLY